

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ทุกระบบสังคมย่อมมีกระบวนการปลูกฝัง ถ่ายทอดทางอุดมการณ์ ค่านิยม ความคิด ความเชื่อ ตลอดจนแบบแผนทางพฤติกรรมให้กับสมาชิกในทุกระดับชั้นของ โครงสร้างทางสังคม โดยผ่านช่องทางทางการสื่อสารประเภทต่าง ๆ ซึ่งรวมทั้งสื่อมวลชนด้วย

ทฤษฎีการครอบงำทางอุดมการณ์ (Hegemony) ของ Gramsci กล่าวไว้ว่า สังคมมี "อุดมการณ์หลัก" (dominant ideology) ที่ทำหน้าที่เชื่อมประสานให้คนกลุ่มต่าง ๆ ในสังคม ซึ่งขัดแย้งกันด้านผลประโยชน์ สามารถอยู่ร่วมกันเป็นสังคมได้โดยไม่แตกแยกจากกัน โดยกลุ่มผู้มีอำนาจจะทำให้คนทุกกลุ่มยอมรับ อุดมการณ์หลักที่ตนสร้างขึ้นเพื่อผลประโยชน์ของพวกเขาตนอย่างสมัครใจ (กาญจนา แก้วเทพ, 2533: 4) หรือกล่าวได้ว่า ชนชั้นปกครองใช้อำนาจครอบงำประชาชน โดยเฉพาะในสังคมที่ทันสมัย บรรดากลไกของรัฐด้านการครอบงำจะทำงานอยู่ทุกหน่วยของสังคม ไม่ว่าจะเป็นโรงเรียน วัด ครอบครัว สื่อมวลชน

บรรดาความเชื่อ ค่านิยม ประเพณี มายาคติ (myth) มีส่วนสนับสนุนอย่างมากในการรักษาระบบที่เป็นอยู่ โลกทัศน์ต่าง ๆ ที่ได้รับการจัดระบบจนเป็นหลักการดีเยี่ยม จะถูกนำมาอบรมกล่อมเกล่าอยู่ในชีวิตประจำวัน โดย ครู พระ พ่อแม่ โทรทัศน์ วิทยุ เป็นผู้ดำเนินการ บทโลกทัศน์นั้นมีลักษณะง่าย ๆ ผิวนิพนธ์ จะตกตะกอนมาเป็นสามัญสำนึกของคนในสังคม (กาญจนา แก้วเทพ, 2526: 107-111)

เมื่อพิจารณาตามทฤษฎีการครอบงำทางอุดมการณ์ อุดมการณ์ทางการเมืองกระแสหลักในสังคม คือ แนวความคิดในการปกครอง ที่กลุ่มคนซึ่งได้ครองอำนาจในสังคมสร้างขึ้น เพื่อเสริมสร้างสภาพและอำนาจของกลุ่มตน โดยเชื่อมโยงเข้ากับความคิด ความเชื่อ และค่านิยมของสังคม แล้วถ่ายทอดและปลุกฝังให้กับคนทุกกลุ่มในสังคม ซึ่งช่องทาง การถ่ายทอดช่องทางหนึ่งก็คือ สื่อมวลชน อุดมการณ์ทางการเมืองจะแตกต่างกันไปตามการปกครองแต่ละรูปแบบ ได้แก่ ราชาธิปไตย เผด็จการ คณาธิปไตย และประชาธิปไตย

นิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ซึ่งถูกเล่าขานกันต่อ ๆ มา และถูกบันทึกในรูปแบบของวรรณคดี รวมทั้งนำมาแสดงเป็นละครในรูปแบบต่าง ๆ จนมาถึงละครโทรทัศน์ในปัจจุบัน ก็คือเรื่องราวที่บรรจุความคิด ความเชื่อ และค่านิยม ซึ่งเป็นอุดมการณ์หลักที่ทำให้กลุ่มคนที่ได้ครองอำนาจการปกครองในสังคมสร้างขึ้น และปลุกฝังให้กับประชาชนผู้ใต้ปกครอง เพื่อเสริมสร้างสภาพและอำนาจทางการเมืองของกลุ่มตน

วิธีการก็คือ การทำให้ชนชั้นผู้ใต้ปกครองคล้อยตามว่า ผู้ปกครองและอำนาจของผู้ปกครอง หรือชนชั้นกษัตริย์ เป็นสิ่งที่ถูกต้องชอบธรรม โดยผ่านการถ่ายทอด และต่อยอดจากเนื้อหาและเทคนิควิธีการนำเสนอทางโทรทัศน์ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ชนชั้นกษัตริย์ คือ บุคคลซึ่งประกอบแต่คุณความดี หรือกล่าวได้ว่ามีบุญบารมีเหนือผู้อื่น และเป็นเทพเจ้าผู้ทรงอิทธิฤทธิ์ยิ่งใหญ่ จึงสมควรแล้วที่จะได้รับการยกย่องให้เป็นผู้นำ คนกลุ่มอื่น ๆ ในสังคมก็ควรยอมรับนับถือ และไม่คิดต่อต้านหรือเปลี่ยนแปลงใด ๆ อีก ละครโทรทัศน์จักร ๆ วงศ์ ๆ จึงเป็นรูปแบบหนึ่งของสื่อมวลชน ที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดอุดมการณ์ทางการเมืองของระบอบราชาธิปไตย อันได้แก่ อุดมการณ์เทวราชา และอุดมการณ์ธรรมราชาให้กับคนในสังคมไทยปัจจุบัน

ในอดีต การยึดมั่นต่ออุดมการณ์ทางการเมือง ที่สนับสนุนรับรองความชอบธรรม (Legitimacy) ของระบอบราชาธิปไตย ซึ่งรักษาอำนาจการเมืองการปกครองให้จำกัดอยู่แต่ในหมู่นักปกครอง เห็นได้จากสมัยกรุงศรีอยุธยา ที่

อำนาจทางการเมืองการปกครองผูกขาดอยู่ในกลุ่มเจ้านายและขุนนาง ซึ่งคือชนชั้นผู้ปกครอง ส่วนไพร่ที่เป็นคนส่วนใหญ่และทาส จะยอมรับบทบาทของตนในฐานะผู้ถูกปกครองที่ไม่มีสิทธิมีเสียงใด ๆ (สุมาลี บำรุงสุข และศุภรัตน์ เลิศพาณิชย์กุล, 2532: 61)

ความชอบธรรมในการปกครอง อยู่บนความเชื่อที่ว่า ผู้ปกครองมีสิทธิที่จะปกครอง และผู้อยู่ใต้การปกครองควรยอมรับสิทธิ และอำนาจการปกครองนั้น (สมบูรณ์ สุขสำราญ, 2533: 146) โดยรูปแบบการปกครองแต่ละแบบ จะมีหลักความชอบธรรมในการปกครองของตนโดยเฉพาะ ผู้ปกครองจะทำให้ผู้อยู่ใต้การปกครอง มีความเชื่อว่า สถาบัน วิธีการปกครองของผู้ปกครองนั้นเหมาะสม และต้องปฏิบัติตาม โดยสอดคล้องกับค่านิยมและความเชื่อที่สังคมยึดถือ ผู้ปกครองจึงมีกระบวนการทั้งทางตรงและทางอ้อม ที่จะอบรมปลูกฝังประชาชนให้มีความเชื่อถือ และรู้สึกในความชอบธรรมของผู้ปกครอง และระบอบการปกครองนั้น (จันทร์ฉาย ภัคอุทัย: 2528, 1-2)

ก่อนที่อิทธิพลของแนวความคิดทางการเมืองการปกครองแบบตะวันตก จะแพร่ขยายเข้ามาในประเทศแถบเอเชีย อุดมการณ์ทางการเมืองส่วนใหญ่ มาจากหลักการ และคำสอนของศาสนา ผู้ปกครองมักอ้างความชอบธรรมของอำนาจทางการเมืองการปกครองของตนว่า สอดคล้องกับหลักการทางศาสนา (สมบูรณ์ สุขสำราญ, 2527: 22-23) อุดมการณ์ทางการเมืองของระบอบราชาธิปไตยของไทย ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ที่สนับสนุนผู้ปกครองและการใช้อำนาจของผู้ปกครองนั้น คือ พุทธศาสนาสอดคล้องกับศาสนาพราหมณ์ (สมบูรณ์ สุขสำราญ, 2535: 26)

ความแตกต่างคือ คติพราหมณ์ถือว่า กษัตริย์เป็นเทพ ในขณะที่คติทางพุทธ กษัตริย์เป็นมนุษย์ที่ได้รับมอบอำนาจให้ปกครอง ในลักษณะของสัญญาประชาคม และยึดมั่นในศีลธรรม โดยเฉพาะทศพิธราชธรรม (สมบูรณ์ สุขสำราญ, 2533: 146-147) สรุปลักษณะ อุดมการณ์ทางการเมืองของระบอบราชาธิปไตยตามคติ

พราหมณ์คือ เทวราชา ส่วนอุดมการณ์ทางการเมืองของระบอบราชาธิปไตยตามคติพุทธศาสนาก็คือ ชรรมราชา

ก่อนการสถาปนาอาณาจักรสุโขทัย คนไทยแถบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยานับถือทั้งศาสนาพราหมณ์ และพุทธศาสนา (พระเมธีชรรมาภรณ์, 2533: 45-46) ในสมัยสุโขทัย การเผยแพร่พุทธศาสนา ได้รับการอุปถัมภ์จากสถาบันกษัตริย์ แนวการสอนพุทธศาสนา จึงเป็นไปในลักษณะของการใช้หลักธรรมของพุทธศาสนา เพื่อเสริมสร้างความชอบธรรมให้กับชนชั้นปกครอง โดยมุ่งสอนเรื่องสวรรค์ นรก กุณแห่งกรรม และเห็นว่า ทุกคนเกิดมามีสภาพแตกต่างกันเป็นเพราะผลบุญ (ประทีป ชุ่มพล, 2518: 79-80) อุดมการณ์การปกครองแบบชรรมราชา ซึ่งได้รับการยกย่องจากพุทธศาสนาจึงเข้ามามีบทบาทอยู่ในสมัยสุโขทัย โดยพัฒนาการมาจากการปกครองแบบพ่อปกครองลูก กษัตริย์พยายามแสดงให้เห็นว่า มีธรรม และใช้ธรรมในการปกครอง โดยการอุปถัมภ์พุทธศาสนา

ปลายพุทธศตวรรษที่ 19 อุดมการณ์ทางการเมืองแบบเทวราชา ตามความเชื่อของศาสนาพราหมณ์ เริ่มปรากฏเด่นชัดขึ้นพร้อมกับการขยายตัวของอาณาจักรอยุธยาซึ่งได้รับอิทธิพลความคิดจากเขมรและมอญ กษัตริย์มีฐานะ "สมมุติเทพ" เป็นอวตารปางหนึ่งของพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งเสด็จลงมาปกครองประชาชน อุดมการณ์นี้แสดงออกโดยการกำหนดรูปแบบการปกครอง ราชศัพท์ ภาษา ศิลปวัฒนธรรม ความสัมพันธ์ในการจัดชนชั้นในสังคม กษัตริย์ไทยได้นำคติพราหมณ์ประยุกต์เข้ากับพุทธศาสนา ในสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ เกิดคตินี้ว่า กษัตริย์เป็น "อวตาร" ของพระผู้เป็นเจ้า เสด็จลงมาปราบยุคเข็ญ และบำรุงพุทธศาสนาให้ราษฎรอยู่เย็นเป็นสุข บำเพ็ญตนตามแบบชรรมราชา ต่อมา คติเทวราชาเน้นไปที่พิธีกรรมเพื่อสร้างความศักดิ์สิทธิ์แก่กษัตริย์ ส่วนบทบาทหน้าที่ของกษัตริย์ ยึดแนวคติพุทธศาสนา สมัยรัตนโกสินทร์ อุดมการณ์ชรรมราชาได้รับการฟื้นฟูให้เป็นหลักในการปกครองประเทศ ส่วนอุดมการณ์เทวราชาลดความสำคัญลง เพื่อเพิ่มความใกล้ชิดระหว่างกษัตริย์และประชาชน (สุมาลี บำรุงสุข และศุภรัตน์ เลิศพานิชย์กุล, 2533: 59-64)

เครื่องมืออย่างหนึ่งที่ใช้สร้างความชอบธรรมในการปกครองของ พระมหากษัตริย์ในอดีต ก็คือ วรรณกรรม สมัยสุโขทัย พระมหาธรรมราชาลิไท ทรงพระราชนิพนธ์วรรณคดี คือ ไตรภูมิพระร่วงขึ้น โดยมีแก่นสำคัญคือ กฎแห่ง กรรม ผู้ที่ทำบุญไว้มากในชาติก่อน ย่อมได้รับผลบุญในชาตินี้ โดยเกิดมาในชนชั้นสูง และมีทั้งทรัพย์สิน และอำนาจ ชนชั้นล่างจึงควรยอมรับ เพราะเป็นผลกรรมของ ตนเอง (ลิขิต ชีวเวคิน, 2533: 50-51)

ในสมัยอยุธยา วรรณกรรมที่ก่อให้เกิดประโยชน์ทางการปกครองมีอยู่ สามประเภท ประเภทแรก วรรณกรรมศาสนา ได้แก่ ลิลิตโองการแช่งน้ำ มหาชาติคำหลวง ภาพัสมหาชาติ ซึ่งล้วนเป็นเครื่องมือเผยแพร่พุทธศาสนาให้ ประชาชนเห็นถึงบุญบาป ประเภทที่สอง วรรณกรรมสดุดีวีรบุรุษ ที่ข้าราชการบริวาร แต่งขึ้นเพื่อยกย่องชื่นชมบุญบารมีของกษัตริย์ ได้แก่ ลิลิตยวนพ่าย ประเภทที่สาม วรรณกรรมเพื่อความบันเทิงแก่เจ้าขุนมูลนาย ผู้แต่งคือ กษัตริย์หรือข้าราชการ มีจุดประสงค์เพื่อความสำนึกในหมู่ข้าราชการ เนื้อหาเป็นเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ บุญญาภิหาร เช่น เสือโคคำฉันทน์ สมุทรโฆษคำฉันทน์ อนิรุทธคำฉันทน์ (ป่ารุ่ง สุวรรณรัตน์ และชูศักดิ์ เอกเพชร, 2523: 151-169)

การที่เรื่องราวประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ ปรากฏให้เห็นเด่นชัดจากการ ประพันธ์ขึ้นเป็นวรรณคดีในราชสำนักสมัยอยุธยา ศิราพร ฐิตะฐาน (2535:38) ได้ให้ความหมายของนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ว่า

นิทาน"จักร ๆ วงศ์ ๆ" หมายถึงนิทานที่ชื่อของพระเอก มีคำว่า "จักร" หรือ "วงศ์" เช่น ท้าวจักร์ฉิมพรหมริน จักรแก้ว ลักษณะวงศ์ พิณสุริยวงศ์ ศิลป์สุริยวงศ์ หรือวงศ์สุวรรณค์ สูตรของเรื่องจักร ๆ วงศ์ ๆ มีอยู่ว่า เรียนวิชา พ่ายักษ์ ลักนาง นิทานประเภทนี้ มักดำเนินเรื่องทำนองเดียวกันและมีโครง เรื่องอย่างเดียวกัน คือเป็นเรื่องของพระเอกลอบได้นางเอก แล้วต้องพลัด พรากัน พระเอกออกติดตามนางเอกต้องผจญภัยมากมาย และมักจะได้อิฉิตา นางยักษ์ นางกินรี นางนาค ตามรายทางก่อนที่จะพบกับนางเอกในบั้นปลาย

สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2522: 9773-9776) ได้ให้ความหมายของ "นิทานประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ" ไว้ดังนี้

นิทานประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ ได้แก่ นิทานที่ผู้แต่งสร้างโครงเรื่องขึ้นเอง ลักษณะของเรื่องเป็นไปในแบบพรรณนาถึงชีวิตของเจ้าชายองค์หนึ่ง เริ่มตั้งแต่ออกไปแสวงหาวิชากับอาจารย์ เมื่อสำเร็จแล้ว ก็ต้องมีการผจญภัย แล้วก็พบคู่ครอง จนในที่สุดก็ครอบครองราชสมบัติ มีความสุขตลอดไป บางเรื่องก็มีบทบาทของพระอินทร์เข้ามาเกี่ยวข้อง เห็นได้ชัดว่าเอาอย่างเรื่องชาดก บางทีก็เป็นเรื่องหึงหวงกัน อิจฉาริษยากัน ใส่ร้ายป้ายสีกัน แต่ในตอนจบ ก็มักจบลงด้วยดีเสมอ คือธรรมชนะอธรรม

นิทานชาดก ที่สารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2522: 9773-9774) กล่าวถึง มีอยู่สองประเภทคือ นิทานประเภทชาดกในนิบาตชาดก และนิทานชาดกนอกนิบาตชาดก นิทานประเภทชาดกในนิบาต มีประมาณ 500 เรื่อง สันนิษฐานว่า เข้ามาในไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัยพร้อมกับพุทธศาสนา เป็นนิทานประเภทสั่งสอน เช่น นิทานในทศชาติ ส่วนนิทานชาดกนอกนิบาตชาดก ได้เรื่องมาจากปัญญาสชาดก สันนิษฐานว่า เป็นนิทานพื้นเมืองของไทยโบราณ และต่างประเทศ เช่น อียิปต์ เปอร์เซีย ซึ่งรวบรวมโดยภิกษุชาวเชียงใหม่ (ทรัพย์ประกอบสุข, 2527: 33) แล้วนำมาแต่งให้มีลักษณะคล้ายคลึงกับเรื่องชาดกในนิบาตชาดก นิทานเหล่านี้เข้ามาในประเทศไทยราว ๆ สมัยอยุธยา

เมื่อพิจารณาจากความหมายข้างต้น ย่อมแสดงว่า นิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ เลียนแบบโครงเรื่องจากนิทานชาดก ปรากฏหลักฐานในรูปของวรรณคดีสมัยอยุธยาและนิทานพื้นบ้านของไทย ส่วนนิทานชาดกก็มีการนำมาแต่งเป็นวรรณคดีหรือบทละคร ซึ่งโครงเรื่องนั้นก็จะเป็นแนวจักร ๆ วงศ์ ๆ เช่นกัน ได้แก่ วรรณคดีเรื่องสมุทรโฆษคำฉันท์ และเสือโคคำฉันท์ ซึ่งได้เค้าเรื่องมาจากปัญญาสชาดก (เปลื้อง ณ นคร, 2523: 81-82)

กล่าวโดยสรุป นิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ แต่งขึ้นโดยเลียนแบบและอาศัยเค้าโครงเรื่องจากนิทานชาดก ซึ่งมีทั้งนิทานชาดกในนิบาตชาดก ที่มาจากอินเดีย และนิทานชาดกนอกนิบาต ที่เป็นการรวบรวมนิทานพื้นบ้านโบราณทั้งของไทย และต่างประเทศแล้วนำมาแต่งเลียนแบบนิทานชาดกในนิบาตชาดก ดังนั้นนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ จึงมีความแตกต่างจากนิทานพื้นบ้านก็คือ เป็นนิทานที่เกิดจากการผสมกันของนิทานพื้นบ้านไทยโบราณและนิทานจากต่างประเทศ และแต่งขึ้นโดยกษัตริย์และข้าราชการในยุครวมครุฑราชสำนัก แล้วแพร่หลายไปสู่ประชาชนจนกลายเป็นนิทานพื้นบ้านไป ในอดีต การเล่านิทานเพื่อสอนศาสนา เป็นสิ่งจำเป็น เพราะประชาชนไม่รู้หนังสือ (วัชรวิ รมะนันท์, 2535: 107) นิทานชาดกมีจุดมุ่งหมายนอกจากสอนธรรมเพื่อเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตแล้ว (ทรัพย์ประกอบสุข, 2527: 234) เห็นได้ว่ายังประโยชน์ต่อผู้ปกครองคือ ทำให้บ้านเมืองสงบสุขง่ายต่อการปกครอง นิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ซึ่งเลียนแบบนิทานชาดกจึงควรมีลักษณะนี้เช่นกัน

ดังนั้นสาเหตุหนึ่งของการเกิดนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ จึงสามารถพิจารณาได้ตามหลักทฤษฎีการยอมรับอุดมการณ์ใด ๆ ที่ว่า การทำให้ผู้รับทราบว่า เนื้อหาสาระนั้นกำลังถ่ายทอดอุดมการณ์และมีลักษณะบังคับ ผู้รับก็มักต่อต้าน แต่หากดึงดูดเข้ามาอย่างสมัครใจด้วยความบันเทิง การถ่ายทอดอุดมการณ์จะได้ผลที่สุด (กาญจนา แก้วเทพ, 2533: 9) กล่าวโดยสรุปคือ การที่นิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ เป็นเรื่องราวที่สร้างขึ้นเพื่อความบันเทิงให้แก่ผู้รับ ทำให้ผู้รับสนใจจดจ่อ และเพลิดเพลินกับเนื้อหาในนิทาน เมื่อชนชั้นปกครองถ่ายทอดอุดมการณ์ทางการเมืองของระบอบราชาธิปไตย อันได้แก่ อุดมการณ์เทวราชา และอุดมการณ์ธรรมราชา ผ่านทางนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ จึงง่ายต่อการที่ชนชั้นผู้ใต้ปกครองจะคล้อยตามและซึมซับอุดมการณ์ทางการเมืองนั้นไว้ โดยไม่รู้สึกรู้ว่าถูกบังคับให้ยอมรับ และปฏิบัติตาม เพื่อผลประโยชน์ของชนชั้นปกครองแต่อย่างใด

ในอดีตเรื่องราวจักร ๆ วงศ์ ๆ ได้ทำหน้าที่ถ่ายทอดอุดมการณ์ทางการเมืองของระบอบราชาธิปไตย โดยผ่านสื่อคือ การเล่าสู่กันฟังในรูปแบบของ

นิทานพื้นบ้านภาคต่าง ๆ และสื่อลายลักษณ์อักษร อันได้แก่ วรรณคดีนิทาน หรือ วรรณคดีชาดก เช่น เรื่องจันทโครพ อนิรุทธคำฉันท์ รวมทั้งสื่อในรูปแบบการแสดง คือ บทละคร ได้แก่ บทละครที่ใช้แสดงละครรำในสมัยอยุธยา 22 เรื่อง (สุนนมาลย์ นิมเนตติพันธ์, 2532: 97) ซึ่งมีทั้งที่นำมาเล่นเป็นละครใน สำหรับ กษัตริย์และเจ้านายชั้นสูง ได้แก่ รามเกียรติ์ อิเหนา อุนรุท และละครนอก สำหรับชนสามัญ (เบญจมาศ พลอินทร์, 2524: 55) ได้แก่ เรื่อง การะเกด คาวี ไชยทัต พิกุลทอง พิมพัสวรรค์ พินสุริยวงศ์ มโนห์รา โมงป่า มณีพิชัย สังข์ทอง สังข์ศิลป์ชัย สุวรรณศิลป์ สุวรรณหงส์ โสวัต ในสมัยรัตนโกสินทร์ สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงพระราชนิพนธ์ บทละครนอกหกเรื่องคือ สังข์ทอง ไชยเชษฐ์ ไกรทอง มณีพิชัย คาวี และสังข์ศิลป์ชัย (สุนนมาลย์ นิมเนตติพันธ์, 2532: 127)

ต่อมาเมื่อการพิมพ์เกิดขึ้น โรงพิมพ์วัดเกาะก็พิมพ์นิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ เรียงกันว่า นิทานวัดเกาะ และเมื่อโทรทัศน์ได้เข้ามาสู่สังคมไทย ละครโทรทัศน์ จักร ๆ วงศ์ ๆ ก็ถือกำเนิดขึ้นทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 7 ในปี พ.ศ. 2511 โดย บริษัท ดาราวิดีโอ จำกัด (ศิริพร ฐิตะฐาน ณ ถลาง, 2536: 69) ซึ่งมีการผลิตอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่แรกตั้งบริษัทจนกระทั่งถึงปัจจุบัน นอกจากนี้ สถานีโทรทัศน์ไทยทีวีสีช่อง 3 ก็ได้เริ่มผลิตละครโทรทัศน์จักร ๆ วงศ์ ๆ ขึ้นในปี พ.ศ. 2529 โดยการจ้างบริษัทต่าง ๆ ในการผลิต ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องที่แต่งขึ้นใหม่ (เล็ก กอพจณ , สัมภาษณ์, 1 กรกฎาคม 2536)

ถ้าหากพิจารณาละครโทรทัศน์จักร ๆ วงศ์ ๆ ตามกระบวนการสร้างความหมายทางสังคมของแนวคิดทางสัญวิทยา (semiology) แล้ว สัญญาต่าง ๆ ในละครโทรทัศน์จักร ๆ วงศ์ ๆ เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยผสมผสานกับความเชื่อของคนในสังคมไทยที่ยึดถือกันมานาน และการสร้างสัญญาต่าง ๆ ของผู้ผลิตอย่างต่อเนื่องยาวนาน ผ่านเทคนิคการนำเสนอทางโทรทัศน์ จนกลายเป็นแบบแผน และความเชื่อแบบตำนาน หรือมายาคติ (myth) ของคนไทย โดยตอกย้ำมายาคติที่ว่า กษัตริย์เป็นผู้ศักดิ์สิทธิ์ และเป็นคนดีจพระโพธิสัตว์ จนเกิดการ

ยอมรับอุดมการณ์เกี่ยวกับ สถานะกษัตริย์ที่เป็นเทวราชาและธรรมราชา การที่ละครโทรทัศน์จักร ๆ วงศ์ ๆ ได้รับการถ่ายทอดติดต่อกมาเป็นระยะเวลาานาน จึงเท่ากับตอกย้ำมาหาคตินี้ ผ่านกระบวนการถ่ายทอดที่เป็นเทคนิคสมัยใหม่ จนกลายเป็นอุดมการณ์ทางการเมืองกระแสหลักที่ครอบงำสังคมมาจนถึงปัจจุบัน

กล่าวโดยสรุป อุดมการณ์ราชาธิปไตย อันได้แก่ อุดมการณ์เทวราชา และอุดมการณ์ธรรมราชา เป็นอุดมการณ์ทางการเมืองที่เป็นอุดมการณ์หลักของสังคมไทย ซึ่งสร้างความชอบธรรมให้แก่สถาบันกษัตริย์ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมีนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ เป็นเครื่องมือชนิดหนึ่งที่ถูกใช้ในการถ่ายทอดอุดมการณ์ดังกล่าว และยังอยู่คู่กับสังคมไทยมาจนกระทั่งถึงปัจจุบัน แม้จะเปลี่ยนรูปแบบสื่อที่ใช้นำเสนอเรื่องราวไปก็ตาม จึงน่าที่จะศึกษาว่าเรื่องราวแนวนี้ ทั้งที่สร้างขึ้นจากนิทานดั้งเดิม และนิทานที่แต่งใหม่ในยุคปัจจุบันที่มีการปกครองเปลี่ยนแปลงไป โดยนำมาถ่ายทอดผ่านสื่อโทรทัศน์ ได้ปลูกฝังหรือช่วยตอกย้ำอุดมการณ์ทางการเมืองอะไรของระบอบราชาธิปไตยให้กับคนในสังคมปัจจุบัน และมีกระบวนการสื่อความหมายถ่ายทอดอย่างไร เพื่อที่จะทราบว่า ละครโทรทัศน์จักร ๆ วงศ์ ๆ ยังคงเป็นสื่อที่ทำหน้าที่สร้างความชอบธรรมให้แก่สถาบันกษัตริย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพอยู่หรือไม่ ในยุคที่มีการปกครองระบอบประชาธิปไตยดังเช่นในปัจจุบัน

ปัญหาคำวิจัย

1. อุดมการณ์ทางการเมืองอะไรของระบอบราชาธิปไตย ที่ได้รับการถ่ายทอดผ่านทางละครโทรทัศน์จักร ๆ วงศ์ ๆ ที่สร้างจากนิทานดั้งเดิม
2. อุดมการณ์ทางการเมืองอะไรของระบอบราชาธิปไตย ที่ได้รับการถ่ายทอดผ่านทางละครโทรทัศน์จักร ๆ วงศ์ ๆ ที่สร้างจากนิทานแต่งใหม่
3. ละครโทรทัศน์จักร ๆ วงศ์ ๆ ถ่ายทอดอุดมการณ์ทางการเมืองของระบอบราชาธิปไตย โดยใช้เทคนิคทางโทรทัศน์อย่างไร

วัตถุประสงค์ในการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์ถึงอุดมการณ์ทางการเมืองของระบอบราชาธิปไตยที่ถ่ายทอดผ่านละครโทรทัศน์จักร ๆ วงศ์ ๆ ที่สร้างจากนิทานดั้งเดิม
2. เพื่อวิเคราะห์ถึงอุดมการณ์ทางการเมืองของระบอบราชาธิปไตยที่ถ่ายทอดผ่านละครโทรทัศน์จักร ๆ วงศ์ ๆ ที่สร้างจากนิทานแต่งใหม่
3. เพื่อวิเคราะห์ถึงเทคนิคการนำเสนอทางโทรทัศน์ที่ละครโทรทัศน์จักร ๆ วงศ์ ๆ ใช้ในการถ่ายทอดอุดมการณ์ทางการเมืองของระบอบราชาธิปไตย

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาการถ่ายทอดอุดมการณ์ทางการเมืองไทยผ่านทางละครโทรทัศน์จักร ๆ วงศ์ ๆ ในปัจจุบัน โดยการวิเคราะห์เนื้อหาละครโทรทัศน์จักร ๆ วงศ์ ๆ ที่ออกอากาศตั้งแต่ต้นเดือนสิงหาคม 2535 ถึงสิ้นเดือนกรกฎาคม 2536 รวมระยะเวลาทั้งสิ้นหนึ่งปี เนื่องจากสามารถเก็บข้อมูลได้สมบูรณ์ที่สุด โดยเลือกศึกษาจากละครโทรทัศน์จักร ๆ วงศ์ ๆ ตามคำนิยามที่ได้กำหนดไว้

ข้อตกลงเบื้องต้น

ละครโทรทัศน์จักร ๆ วงศ์ ๆ ในที่นี้หมายถึง ละครโทรทัศน์ที่เป็นเรื่องราวชีวิตและการต่อสู้ผจญภัยของพระเอก ซึ่งเป็นกษัตริย์หรือเจ้าชายและนางเอกซึ่งเป็นเจ้าหญิงหรือมเหสี เนื้อเรื่องเต็มไปด้วยอิทธิฤทธิ์ อภินิหารต่าง ๆ มิได้รวมถึงละครพื้นบ้าน ซึ่งพระเอกและ/หรือนางเอกเป็นชาวบ้านหรือสามัญชน

ข้อสันนิษฐาน

1. ละครโทรทัศน์จักร ๆ วงศ์ ๆ ได้ถ่ายทอดอุดมการณ์ทางการเมืองของระบอบราชาธิปไตย เพื่อเสริมสร้างความชอบธรรมให้แก่สถาบันกษัตริย์ในสังคมไทยปัจจุบัน

2. อุดมการณ์ทางการเมืองของระบอบราชาธิปไตย มีการปรับเปลี่ยนวิธีการถ่ายทอดผ่านเทคนิควิธีการนำเสนอของละครโทรทัศน์จักร ๆ วงศ์ ๆ ทั้งที่สร้างจากนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ดั้งเดิม และที่สร้างจากนิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ แต่งใหม่

นิยามศัพท์

ละครโทรทัศน์จักร ๆ วงศ์ ๆ หมายถึง ละครโทรทัศน์ที่เป็นเรื่องราวจินตนาการเกี่ยวกับชีวิต ความรัก และการต่อสู้ผจญภัยของกษัตริย์หรือเจ้าชายที่เป็นพระเอก และมเหสีหรือเจ้าหญิงที่เป็นนางเอก ซึ่งทั้งพระเอกและนางเอกเป็นคนที่ต้องต่อสู้หรือผจญภัยกับศัตรูหรือคนเลวที่มาบงการร้าย หรือต้องมีการแย่งชิงอำนาจการปกครองกับศัตรูฝ่ายตรงข้าม เนื้อเรื่องเต็มไปด้วยอิทธิฤทธิ์ อภินิหารต่าง ๆ เรื่องจะจบลงด้วยความสุขสมหวังหรือชัยชนะของพระเอกและนางเอก และความพ่ายแพ้ของฝ่ายตรงข้าม ดังนั้นจึงแฝงคติธรรมที่ว่าธรรมชนะอธรรม

นิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ ดั้งเดิม หมายถึง นิทานที่แต่งขึ้นโดยเลียนแบบโครงเรื่องจากนิทานชาดก มีลักษณะเป็นเรื่องราวประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ ที่แต่งขึ้นตั้งแต่สมัยอยุธยา เรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งสังคมไทยมีการปกครองในระบอบราชาธิปไตย เช่น หลวิชัยดาวิ์ ลักษณะวงศ์ พระสุธน-มโนห์รา สังข์ทอง ไม้ง่าป่า จันทโครพ และสังข์ศิลป์ชัย

นิทานจักร ๆ วงศ์ ๆ แต่งใหม่ หมายถึง เรื่องราวประเภทจักร ๆ วงศ์ ๆ ที่
 แต่งขึ้นตั้งแต่ พ.ศ. 2529 เป็นต้นมา จนถึงปัจจุบัน ซึ่ง
 สังคมไทยมีการปกครองในระบอบประชาธิปไตย เช่น
 ลูกสาวพระอาทิตย์ เจ้าชายค่อม อภินิหารทับทิมดำ

อุดมการณ์ทางการเมืองของระบอบราชาธิปไตย หมายถึง อุดมการณ์ทางการเมือง
 รูปแบบหนึ่ง ที่กลุ่มชนชั้นกษัตริย์สร้างขึ้นเพื่อเสริมสร้าง
 สถานภาพและอำนาจการปกครองของกลุ่มตน โดยเชื่อมโยง
 โยงเข้ากับความคิด ความเชื่อ และค่านิยมที่ได้รับอิทธิพล
 จากศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ แล้วถ่ายทอดปลุกฝัง
 ให้คนกลุ่มอื่น ๆ ในสังคม อันได้แก่ ชุนนาง ไพร่ และทาส

อุดมการณ์ทางการเมืองของระบอบราชาธิปไตยในสังคม
 ไทย ได้แก่ อุดมการณ์ธรรมราชา และอุดมการณ์เทวราชา

กระบวนการสร้างความชอบธรรม หมายถึง วิธีการต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน
 ที่กลุ่มคนที่ได้ครองอำนาจในสังคมใช้ เพื่อให้คนกลุ่มต่าง ๆ
 ในสังคมยอมรับระบอบการปกครองรูปแบบหนึ่ง และตัว
 ผู้ปกครองว่า มีความเหมาะสมที่จะปกครองประเทศ อัน
 เป็นผลมาจากการยึดมั่นในอุดมการณ์ทางการเมืองที่
 ผู้ปกครองสร้างขึ้น และปลุกฝังให้แก่ประชาชน

กระบวนการถ่ายทอด หมายถึง วิธีการต่าง ๆ ที่เชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ซึ่งคนกลุ่ม
 หนึ่งใช้เพื่อทำให้คนอีกกลุ่มหนึ่งยอมรับความคิด ความเชื่อ
 และค่านิยมต่าง ๆ ไปยึดถือปฏิบัติ ทั้งนี้โดยอาศัยสื่อมวลชน
 ประเภทต่าง ๆ เช่น โทรทัศน์ วิทยุกระจายเสียง และ
 หนังสือพิมพ์ เป็นสื่อหรือตัวกลางในการถ่ายทอด

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ชี้ให้เห็นแนวทางในการปลูกฝังอุดมการณ์ทางการเมืองโดยผ่านสื่อมวลชน
2. เสนอแนะถึงกระบวนการสื่อความหมายโดยใช้เทคนิคการนำเสนอทางโทรทัศน์
3. สะท้อนให้เห็นถึงอุดมการณ์ทางการเมืองซึ่งถ่ายทอดผ่านสื่อเพื่อความบันเทิงที่มีประวัติความเป็นมายาวนานคู่สังคมไทย
4. สามารถใช้อธิบายวัฒนธรรมทางความคิด ความเชื่อ ค่านิยมของคนไทย ทั้งในอดีตและปัจจุบัน

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย